

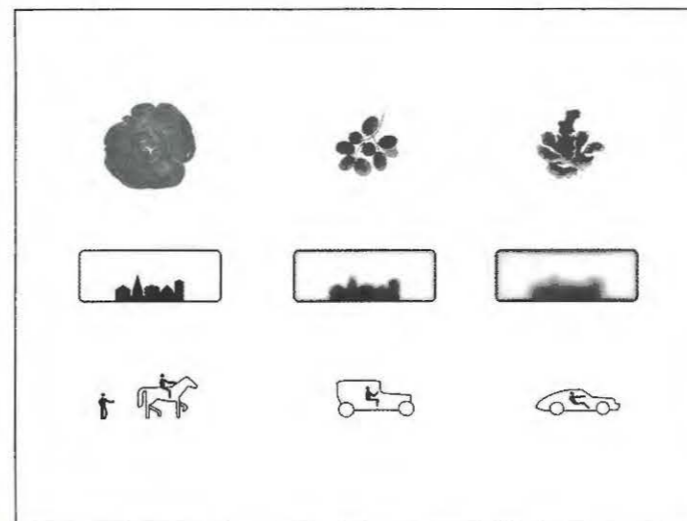
"Methodology, like sex, is better demonstrated than discussed."

-Edward E. Learner

Hvordan oplever - vi den nutidige by ?

Hvordan forstår - vi den nutidige by ?

Hvordan repræsenterer - vi den nutidige by ?

Ph.D. projektets arbejdsområder omfatter:

1. En teoretisk diskussion af den pragmatiske diskurs som de sidste tre årtier gennem forskellige teorier og praksisformer har forsøgt at udvikle nye arkitektoniske værktøjer og strategier for formgivningen og planlægningen af den moderne by. Diskussionen vil inddrage udvalgte tekster, projekter og grafiske afbildninger.

2. Byanalyser/case studies af en række urbane zoner udvalgt med henblik på, at belyse både konkrete steder og generelle tendenser i den moderne bys rumligheder og artificielle landskaber. Analyserne er tænkt som nedslag i fire forskellige kontekstuelle rammer, et nord amerikansk, et europæisk (dansk), et asiatisk og et mellemøstligt eksempel. De fire cases skal fungerer som narrativeringer og begrebsliggørelse af den moderne bys spatiale organisationsformer. Italesættelserne vil blive ledsaget af forskellige grafiske repræsentationer, kognitive kort og fotografisk materiale, der skal billedliggøre fortællingerne og den sproglige/begrebslige indsigt.

50 BYNÆRE LANDSKABSPOTENTIALER

PROBLEMFOMULERING

Af Boris Brorman Jensen

"Dissatisfaction with the contemporary city has not led to the development of a credible alternative; it has, on the contrary, inspired only more refined ways of articulating dissatisfaction." Rem Koolhaas¹

Selvom Koolhaas' påstand om, at kritikken af den nutidige by ikke har gjort os klogere på fænomenet, naturligvis kan diskuteres, og selvom postulatet skulle være ment som en provokation, illustrerer citatet ikke desto mindre en central problemstilling, der langt fra er blevet besvaret fyldestgørende: *hvad stiller vi op over for den moderne byudvikling, der præger hovedparten af vore byer, og som tilsyneladende har sat de gamle planlægningsmetoder og redskaber skakmat?*

Formålet med at udvikle nye handlingsforskrifter synes selvindlysende, selvom troen på den store problemknusende masterplan måske har lidt endeligt

nederlag. For samtidig med at byerne fortsætter den hastige vækst, der satte ind i efterkrigstiden, er planlægningens muligheder for at regulere blevet mindre, bl.a. fordi byudviklingen i takt med den modernistiske statsplanlægnings tilbagetog i stigende omfang er blevet underlagt almindelige markedsbetingelser. Behovet for strategiske og langsigtede initiativer i forhold til samfundsudviklingen må, hvis vi skal fastholde ideen om arkitekt- og planlægningsfagernes eksistensberettigelse, trods alt indbefatte visioner for det byggede miljø. Koolhaas' appel til faget om at begynde undersøgelser af, hvad den nutidige by er, og ikke kun *hvad den burde være*, er derfor ikke bare udtryk for en kynisk anti-idealisme eller en særlig dekadent sensibilitet, fordi byerne nu engang bærer vores fælles historie i *nuet*, og ikke mindst fordi de samfundsmæssige vilkår i høj grad har gjort planlægningen til det muliges kunst.

Inden problemstillingen belyses nærmere, er det imidlertid vigtigt at være opmærksom på en række omstændigheder ved den ligefremme spidsformulering. Når Koolhaas senere i ovennævnte artikel med oratorisk elegance erklærer planlægningen *per se* for nyttesløs², giver det naturligvis masser af rum for en retorisk oprustning, der er formålstjenlig, når vejen skal banes for en ny praksis, men som Niklas Luhmann har bemærket, er kontroversen ikke den bedste måde at præsentere sin egen teori på³. Hvem diskuterer vi egentlig med, hvis påstanden er sand? Eller omvendt hvem taler vi muligvis forbi, hvis planlægningen ikke blot er død men allerede genopstået som noget nyt og andet? Godt nok har kritikken af de endeløse forstæders spredte bebyggelsesformer, monofunktionelle sovebyer og den heroiske transportsarkitektur unægtelig svækket de modernistiske planlægningsdoktriner. Det er heller ikke helt fornuftstridigt at hævde, at de store visioner fra dengang er forkastet, og at der hverken i USA eller Vesteuropa i øjeblikket er nogen klar politisk eller faglig konsensus for opførelsen af flere grandiose planer. Men det forekommer næsten på forhånd håbløst i en forskningsmæssig sammenhæng, at skulle gøre den påstand plausibel, endsiges føre bevis for at hovedparten af den planlægning, der rent faktisk stadig finder sted, er nytteløs og afmægtig. Tilsvarende

er påstanden om, at den nutidige by udelukkende kan defineres negativt noget af en tilsnigelse. Det er mere end 30 år siden, at Venturi, Scott Brown og Izenour i „Learning from Las Vegas“⁴ formulerede teorier for forståelsen af den „grimme og ordinære“⁵ virkelighed, som Koolhaas her fremme i 1994 indirekte hævder at komme til undsætning. Arkitekterne fra Yale var oven i købet langt fra alene om at kortlægge det nye og diffuse territorium, vi i dag kender som *urban sprawl*. Situationiserne, Yona Friedman, Henri Lefebvre, Peter og Alison Smithson, Kevin Lynch med flere havde allerede, før lektionerne fra Las Vegas blev publiceret, forsøgt at nærme sig en „positiv“ forståelse af den nutidige by. Den såkaldte „pragmatiske vending“⁶, har som bl.a. Yorgos Simeoforidis redegør for, rødder tilbage til tiden før de modernistiske idealer kom i alvorlig modvind⁷. Disse indvendinger betyder ikke, at Koolhaas dermed sparker åbne døre ind. Afhandlingens antagelse er faktisk det modsatte nemlig, at der med Koolhaas' *store spring fremad*⁸ er blevet cementeret et grundlag for en genuin forståelse af, hvad han selv, med en vis indbygget selvmods sigelse, har kaldt „den generiske by“⁹. Pointen er, at problemstillingen som den fremsættes i det indledende statement er polemisk formuleret, og det er, vil jeg påstå, størstedelen af Koolhaas' kritik af de forankrede begreber om byen. Det som han

- (O) Case Study O2
- (-) Case Study Sukhumvit line
- ::) Case Study Dubai
- (#) Case Study Detroit

Erkendelsesslutninger ifgl. C. S. Peirce:

- **Deduction** proves that something *must* be. (*gælder reglen ?*)
- **Induction** shows that something *actually* is operative. (*hvilken regel gælder ?*)
- **Abduction** merely suggests that something *may* be. (*hvad kunne være en forklaring ?*)

(frit efter Rolf Johansson i Nordisk Arkitekturforskning 2002:2)

Generaliseringer

- **Induktiv** – bygger på en serie iagttagelser der giver et mønster som vi antager gælder generelt.
- **Associativ** – bygger på overførsel af et gyldigt mønster gennem analogi til et andet.
- **Naturalistisk** – bygger på sammenligninger af kendte eksempler hvorved der kan formuleres gyldige variationer.

(frit efter Rolf Johansson i Nordisk Arkitekturforskning 2000:3)

Eco's "hypotesetyper"

- Overkodet abduktion
- Underkodet abduktion
- Kreativ abduktion
- Meta abduktion

tydeligvis forsøger er at fremprovokere et paradigmeskifte indenfor den herskende arkitektfaglige og planlægningsmæssige byforståelse. Polemikken kunne selvfølgelig anskues diskursivt som udtryk for et korstog mod den befæstede hypotese om byen, men det er ikke denne afhandlings intension at foretage en stringent diskursanalyse. De spørgsmål der skal stilles for at belyse problemstillingen, vil derimod forsøge at gå bagom den retorik, der udgår fra det, der kunne betegnes som den pragmatiske diskurs. I stedet for at optræve diskussionens normative positioner spørges derfor til de *erfaringsformer*, *begrebsrammer* og *praksistraditioner*, som peger på anomalien i de faglige „sandheder“, der får Koolhaas og andre såkaldte „beskidte realister“¹⁰ til så manifest at påkalde en forståelsesmæssig og begrebslig nyorientering af fagområdet etablerede forestillinger om den nutidige by. Afhandlingens problemformulering lyder derfor:

Hvordan oplever vi den nutidige by?
Hvordan forstår vi den nutidige by? – og
Hvordan repræsenterer vi den nutidige by?

Spørgsmålene kræver naturligvis en afklaring af, hvilket genstandsfelt undersøgelsen er rettet mod. Hvad forstås ved „den nutidige by“? En definition

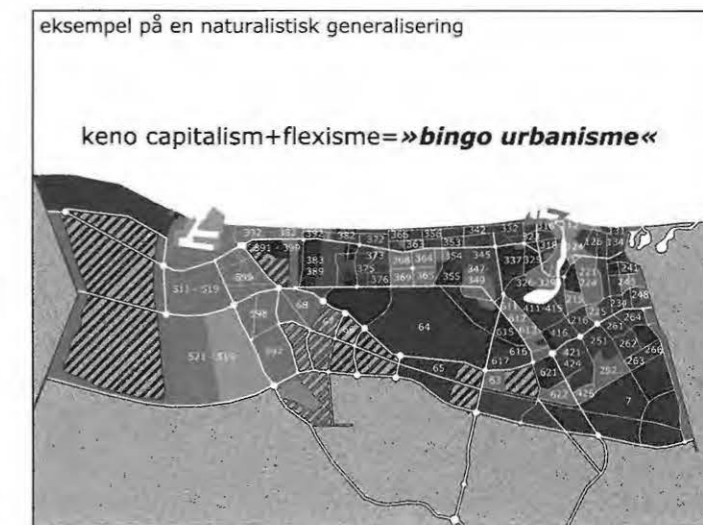
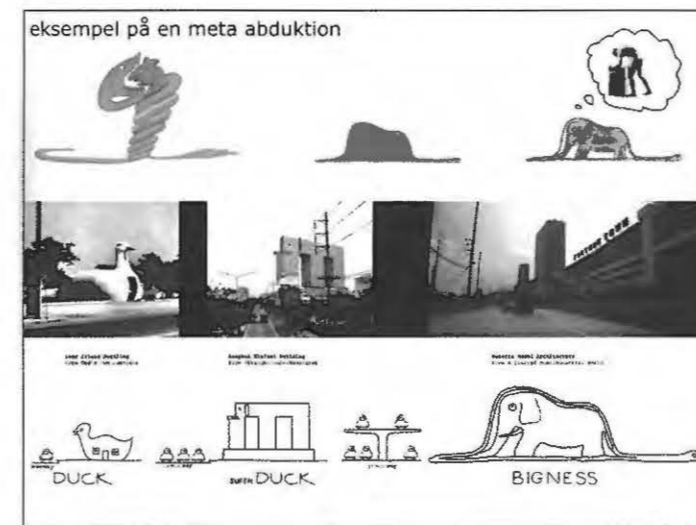
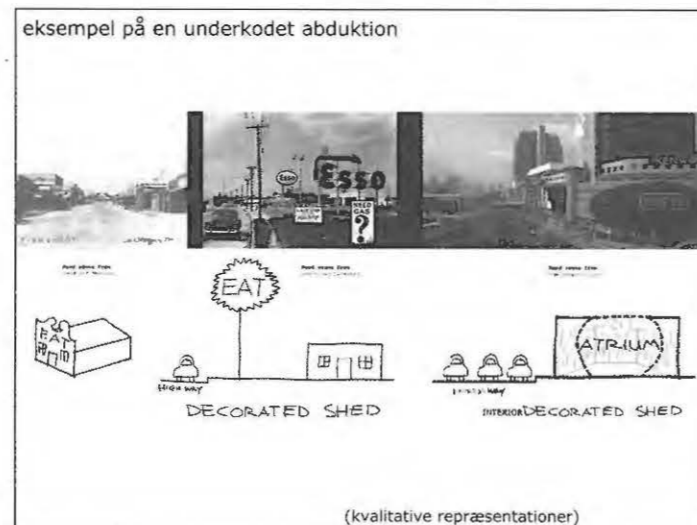
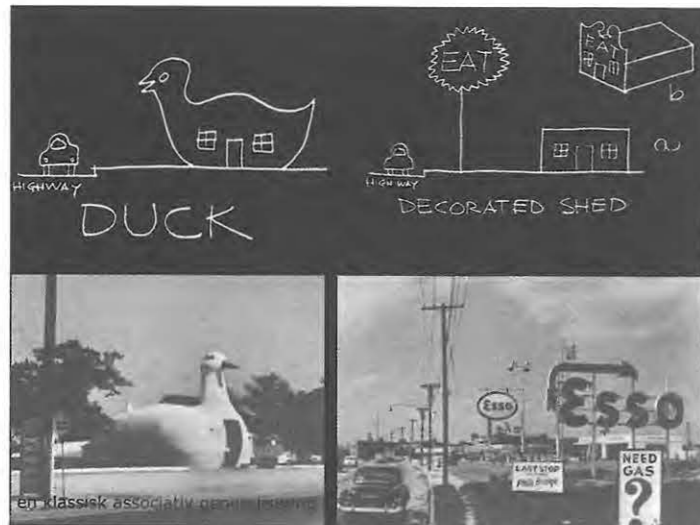
kan være: de byområder der er skudt op i efterkrigstiden - det vi kender som forstaden, den spredte by, suburbia, den utætte by, velfærdsbyen, byen uden egenskaber osv. Men hvis bemærkningen om at byen bærer sin historie i nuet skal tages alvorligt, er byen netop altid den *nutidige by*. Eller sagt på en anden måde, byudvikling er ikke kun spredning og vækst, det er også forandringer af det eksisterende. Hvis vi skal forstå fænomenet nytter det altså ikke kun, at betragte det som er blevet bebygget og indlemmet i byen og det urbane liv indenfor de sidste 10-20-30 eller 50 år. Revisionen af forestillingen om den nutidige by, der lægges op til i problemformuleringen, er derfor ikke udelukkende et isoleret studie af, hvad vi med ovenstående metaforer generelt kan betegne som moderne byområder. Så selvom undersøgelsesernes fokus hovedsageligt er rette mod områder, der er skudt op indenfor de sidste få årtier, er det væsentligt at få pointeret, at det overordnet set er *byen*, der er på dagsordenen. Og byen betragtes i denne sammenhæng bredt med en form for dobbelt forståelseshorisont, der indbefatter en konkret erfaringsmæssig synsrand af de begivenheder, fysiske strukturer og artefakter vi kan repræsentere i billeder og begreber, men samtidig rummer et reservoir af fortællinger og betydningstilskrivninger, der influerer på erfaringen, og dermed aktivt er med til at

konstruere forståelsen af det bybillede, vi oplever. Når der i problemformuleringen spørges til, hvordan vi henholdsvis *oplever*, *forstår* og *repræsenterer* den nutidige by, skal det altså ikke tages som udtryk for, at disse erfaringskategorier bør betragtes isoleret – tværtimod. De empiriske og fænomenologiske undersøgelser, der henvises til med spørgsmålet om, hvordan vi *oplever* den nutidige by, er tænkt parallelt med de begrebslige og teoretiske analyser, der åbnes op for i spørgsmålet om, hvordan vi *forstår* den nutidige by. Tilsvarende forholder det sig med de kunstneriske og billedlige erkendelsesformer, som vil blive undersøgt med spørgsmålet om, hvordan vi *repræsenterer* den nutidige by. De forskellige indsigter supplerer og påvirker hinanden i et dynamisk spil, og det er faktisk afhandlingens grundlæggende antagelse, at hvis vi skal blive bedre til at udforme og planlægge den nutidige by, er vi også nødt til at udvide vores kendskab til den.

Afhandlingens indhold og metodiske tilgang

„Vi er ikke i besiddelse af et begreb om byen, der kan omfatte byvirkelighedens systematiske og erfaringsmæssige mangfoldighed, vi har kun en vifte af fragmentariske indsigter, som er knyttet til sociologernes, geografernes, byplanlæggerens, arkitekternes

respektive interesser i byen. Og kunstneres: selvom den kunstneriske praksis ikke fremstiller begreber, men snarere billeder (i en bred betydning), så står kunsten og videnskaben overfor det samme fænomenologiske problem, nemlig ud fra deres respektive og specifikke fremgangsmåder og rationaliteter at opfinde anskuelser- og erkendelsesformer, som er rettet mod at gribe enkeltstående facetter af den urbane virkelighed.“¹¹ Der findes med andre ord ikke nogen videnskab - en urbanologi - der tilbyder os en sammenhængende teori om byen. Men selvom denne afhandling primært knytter an til arkitektfagets og byplanlægningens særlige „interesser“ i byen betyder det ikke, at de undersøgelser og analyser, som vil blive foretaget, alene rettes mod det byggede miljø og de teorier, der specifikt har tilknytning hertil. Udgangspunktet for den „kritik af kritikken“, som tages op i den indledende problemstilling, er netop den tilsyneladende krise i de anskuelserformer, der traditionelt har opfattet byen som et system af bygget orden. Et af afhandlingens væsentlige aspekter er, som sagt, at udvide fagområdets forståelse af den nutidige by, og undersøgelserne vil derfor anlægge et bredt kulturelt perspektiv på fænomenet. Afhandlingens analyser vil således trække på et tværfagligt teorigrundlag, der udover arkitektur- og planlægningsfagernes egne teorier også inddrager

sociologiske, antropologiske og geografiske teorier om byen og det urbane liv.

Afhandlingen er struktureret i to dele. Første del indeholder en perspektiverende diskussion af den såkaldte *pragmatiske vending*, som de sidste par årtier gennem forskellige teorier og praksisformer har forsøgt at udvikle nye redskaber og strategier, der forholder sig til de nye problemstillinger, den moderne byudvikling rejser. Diskussionen er tematisk struktureret og bygger på analyser af udvalgte tekster, projekter og grafiske repræsentationer, der fra forskellige *arkitekt- og byplanfaglige* positioner har forsøgt dels at begribe og dels håndtere fænomenet den nutidige by. Hensigten er at tegne et snit gennem den teoretiske nyorientering og de ændrede praksisformer, som har „overtaget scenen“ efter den typologisk begejstrede rekonstruktion og den strukturalistisk inspirerede dekonstruktion af byen, der dominerede arkitekt- og planlægningsfagene indtil engang i slutningen af 80'erne. Diskussionen er struktureret i tematiske afsnit, som skal forsøge at samle de udvalgte tekster og projekters forskellige teorier, strategier og praksisformer under fælles overskrifter, der kan karakterisere nogle af hovedtendenserne indenfor feltet.

Den pragmatiske vending har, som tidligere antydnet, rødder tilbage til 50'erne, men da diskussionen er ment som et prospekt over de hovedtendenser, der i øjeblikket kendetegner forsøgene på at nærme sig en positiv definition af den nutidige by - og ikke en genealogi - begrænses det inddragede materiale til at omfatte perioden fra omkring 1970 og frem til i dag. Når skellet i princippet er sat ved „Learning from Las Vegas“, er det fordi Venturi, Scott Brown & Izenour's milepæl trækker på et væld af direkte og indirekte referencer til flere af de tidligere pionerer som bl.a. Kevin Lynch, Gordon Cullen og Melwin Webber, og således gør det muligt, både at foretage en tids- og indholdsmæssig afgrænsning og samtidig præsentere en åben og strategisk indledning til stoffet.

Afhandlingens anden del viderefører og udbygger første dels teoretiske diskussioner gennem empiriske undersøgelser i form af „multiple-embedded“¹² case studier af nutidige byområder. Casene er med andre ord tænkt som nedslag i forskellige bymæssigheder, hvis kontekstuelle rammer i sagens natur rummer specifikke elementer, men også afspejler generelle tendenser, der karakteriserer den nutidige bys materielle strukturer, rumligheder og kulturelle landskaber. Der er udpeget fire eksempler: et europæisk (Århus), et asiatisk (Bangkok), et mellemøstligt (Dubai) og et

amerikansk (Detroit). Eksemplerne er valgt på baggrund af deres geografiske, klimatiske, demografiske, historiske, kulturelle og størrelsesmæssige forskelle for at sikre maksimale variationer af fænomenet og for at give undersøgelsen af, hvordan vi oplever, forstår og repræsenterer den nutidige by en vis almen repræsentativitet.

Århus er valgt som et kritisk eksempel på udviklingen herhjemme og har fungeret som pilotprojekt for de tre efterfølgende case studier. Her blev casenes „open-ended - scene by scene construction“¹³ født, og her testede jeg det impressionistiske format, som præger case studiernes sproglige stil. En anden vigtig „opfindelse“, der kom ud af Århus casen, var ideen om at benytte den ydre ringvej som ledetråd. Ved at bruge de lokale infrastruktursystemer som gennemgående evidenskæde i alle fire byer fik jeg samtidig foræret en række forskellige undersøgelsesmetoder: omløbet i Århus (O), tværnittet i Bangkok (-), punktnedslaget i Dubai (::) og krydssektioneringen i Detroit (#). Fremgangsmåden kan sammenlignes med de „windshield surveys“ som bl.a. Lynch og Venturi anvender i henholdsvis „Image of The City“¹⁴ og „Learning from Las Vegas“, men trækker også på den dynamiske optik, som Cullen udviklede i sine „serial visions“¹⁵ og bygger dermed metodisk videre på de traditioner, som kortlægges i første del. Ved at bruge

byernes dominerende strukturlighed som metodisk sporing hægtes de kulturelle læsninger til de mere strukturelle undersøgelser.

Bangkok, Dubai og Detroit er valgt som ekstreme cases, der repræsenterer forskellige radikaliserede tendenser indenfor moderne byudvikling. Bangkok er eksempel på en af de selvgroede „megabyer“ med over 10 mil. indbyggere, der er skudt op i Asien under tigerspringsøkonomiens eksplosive vækst og laissez fair samfundsmodellens principper om fri markedsudvikling. Dubai er eksempel på, hvordan den postindustrielle økonomi i stigende omfang tvinger byerne ind i en global konkurrence, hvor kulturelle og underholdningsmæssige programmer er blevet mindst lige så vigtige som billig arbejdskraft, lav beskatning og andre mere klassiske lokaliseringsfaktorer. Detroit er valgt fordi den mere end nogen anden by på en gang repræsenterer industriurbanismens fødsel og død. Byen tydeliggør det amerikanske „doughnut syndrom“ og udkrystalliserer den nutidige bys transformationsprocesser under meget dramatiske regressionstendenser. Alle fire cases er stilistisk udformet som fortællinger og uddyber således deskriptivt de fænomenologiske aspekter, der er indeholdt i spørgsmålet om, hvordan vi oplever den nutidige by.

eksempel på en associativ generalisering

ZIP.urbanisme

- ZIP er en enkel komprimeret computerfil der kan indeholde et komplet sæt af forskellige programfiler og anvendes derfor ofte til at importere programmer hjem fra f.eks. Internettet. ZIP'en er blevet populær i den elektroniske verden fordi den som en container "pakker" sit indhold ind og derfor er meget velegnet som udvekslingsformat. Zipificering eller indkapsling er en egenskab som tilsyneladende også kendetegner fysiske spredningsfænomener. Den materielle verdens zip – containerarkitekturen i form af neutrale betonkasser med vidt forskellige funktioner - har på samme måde udviklet sig til den generiske bys mest almindelige bygningstype. Den kan indeholde vilkårlige programmer, er tilpasset en standardiseret produktionsproces og kan "down-loades", hvor som helst der måtte opstå behov. zip.urbanismen er som utopien pakket ind i historien. Den udgør en introvert orden, der rummer sin egne kontekst, en meddelelse som ikke skal integreres i en sammenhæng for at give mening. Den transporterer selv sit miljø.

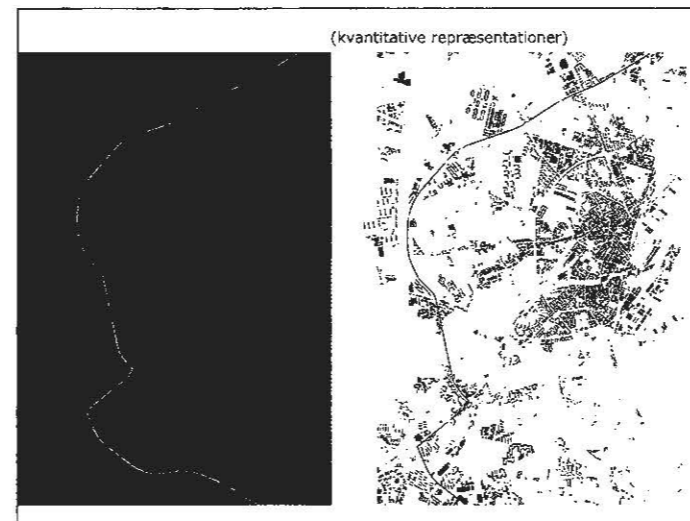
Neologismer/"udpegninger":

"Genius Logo" "Jackpot fællesskaber"

"The City of The Image"

"Lyon's-Club-Urbanisme"

"EXPO-Urbanisme"

Ph.D. projektets arbejdsområder omfatter:

1. En teoretisk diskussion af den pragmatiske diskurs som de sidste tre årtier gennem forskellige teorier og praksisformer har forsøgt at udviklet nye arkitektoniske værktøjer og strategier for formgivning og planlægning af den moderne by. Diskussionen vil inddrage udvalgte tekster, projekter og grafiske afbildninger.
2. Byanalyser/case studies af en række urbane zoner udvalgt med henblik på, at belyse både konkrete steder og generelle tendenser i den moderne bys rumligheder og artificielle landskaber. Analyserne er tænkt som nedslag i fire forskellige kontekstuelle rammer, et nord amerikansk, et europæisk (dansk), et asiatisk og et mellemøstligt eksempel. De fire cases skal fungerer som narrativeringer og begrebsliggørelse af den moderne bys spatiale organisationsformer. Italesættelserne vil blive ledsaget af forskellige grafiske repræsentationer, kognitive kort og fotografisk materiale, der skal billedliggøre fortællingerne og den sproglige/begrebslige indsigt.

Casene er også tænkt som eksplorative „rejseberetninger“, der bærer de sanselige og kontekstrelaterede observationer og iagttagelser igennem uden direkte støtte fra de teorier, som kortlægges i første del.

Den impressionistiske stil er bevidst valgt, fordi den tillader et skær af overeksponering, der hjælper med til at tydeliggøre tendenser, vi ikke kan se eller begribe med de eksisterende forståelsesrammer. Udover at være sproglige beretninger er case studierne samtidig ekskursioner, der skal tilvejebringe billedlige repræsentationer i form af kort, feltfotografier og andet grafisk materiale. Hver case indeholder bl.a. en fotografisk logbog, der illustrerer og dokumenterer selve forløbet, og de steder som beskrives og analyseres undervejs.

Parallelt med de narrative udlægninger af, hvordan vi oplever og repræsenterer den nutidige by, foretages endelig en række explanative undersøgelser (af hvordan vi *forstår*) der analytisk beskriver og perspektiverer de observerede fænomener. Analyserne trækker på de begreber og konceptuelle begrebsrammer, der behandles i første del, men forsøger også at be- eller afkræfte de inddragede teorier. Forløbet af de tre sidste og ekstreme cases er usekvenseret, det er altså principielt set ligegyldigt i hvilken rækkefølge de læses – men de er indsat i afhandlingen i den rækkefølge, de er udarbejdet. De tre cases er tekststykker,

som i princippet begynder forfra hver gang, men på trods af at det så vidt muligt er forsøgt undgået, forekommer der iagttagelser som gentager tidligere observationer og allerede udpegede fænomener. Disse gentagelsers analytiske ekkoer kan bedst følges, hvis deres kronologi fastholdes. Så derfor rækkefølgen: Århus, Bangkok, Dubai og Detroit.

Den sidste bemærkning angår case studierne normative tilgang. Fortællingerne forsøger at opretholde en form for dobbelthed eller balance mellem en kritisk „apokalyptisk“ og en optimistisk „integreret“ tilgang.¹⁶ Afhandlingen sigter som sagt mod at begribe, hvad den nutidige by er – men gør det med henblik på, at vi skal blive bedre til at formulere handlingsforskrifter, hvis hensigt det i sagens natur er, at vi skal forsøge at gøre tingene bedre. Paradokset ligger i Koolhaas' indledende diktum; vi er nødt til at forstå, hvad fænomenet er for at kunne formulere en kritik, der kan gøres operationel.

Casene er indholdsmæssigt bygget op med: en introducerende tekst – selve casen – og en opsamlende afslutning. Afhandlingens anden del slutter med en „cross-case“ analyse.

Litteratur:

- Brügger, Niels: Virilio – Essays om dromologi, Introite! Publishers, København, 2001
- Cauter, Lieven de: „The Flight Forward of Rem Koolhaas“ in *GUST, The Urban Condition: Space, Community, and Self in the Contemporary Metropolis*, 010 Publishers Rotterdam 1999
- Cullen, Gordon: *Townscape*, London, 1967
- Koolhaas, Rem: „The Generic City“, in *S,M,L,XL*, 010 Publishers Rotterdam 1995
- Koolhaas, Rem: „What Ever Happened to Urbanism?“ *S,M,L,XL*, 010 Publishers Rotterdam 1995
- Lefavre, Liane: „Dirty Realism in European Architecture Today“, *Design Book Review* 17, (Winter 1989) s. 17-20
- Luhmann, Niklas: „„Hvad er tilfældet?“ og „Hvad ligger der bag?“ De to sociologier og samfundsteorien“ in *Distinktion* nr.1 2000, s. 9.
- Rehg, William & Bohman, James (eds.): *Pluralism and the Pragmatic Turn: The Transformation of Critical Theory*, Essays in Honor of Thomas McCarthy, MIT Press, 2001
- Simeofordis, Yorgos: „Notes for a Cultural History Between Uncertainty and the Contemporary Urban Condition“ in *MUTATIONS*, ACTAR, Barcelona 2001
- Venturi, Scott Brown & Izenour: *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, 1997
- Yin, Robert K.: *Case Study Research – Design and Methods*, Third Edition, Sage Publication, London 2003
- Tygstrup, Frederik: „Byens kronotop“ upubliceret paper, København, 2003.

Noter:

- ¹ Rem Koolhaas: „What Ever Happened to Urbanism?“ *S,M,L,XL*, 010 Publishers Rotterdam 1995, p 963.
- ² Op. cit. s. 967.
- ³ Niklas Luhmann: „„Hvad er tilfældet?“ og „Hvad ligger der bag?“ De to sociologier og samfundsteorien“ i *Distinktion* nr.1 2000, s. 9.
- ⁴ Venturi, Scott Brown & Izenour: *Learning from Las Vegas*, MIT Press, Cambridge, 1997
- ⁵ Op. Cit. s. 86.
- ⁶ Rehg, William & Bohman, James (eds.): *Pluralism and the Pragmatic Turn: The Transformation of Critical Theory*, Essays in Honor of Thomas McCarthy, MIT Press, 2001
- ⁷ Yorgos Simeofordis: „Notes for a Cultural History Between Uncertainty and the Contemporary Urban Condition“ in *MUTATIONS*, ACTAR, Barcelona 2001, s. 414 – 425.
- ⁸ Lieven de Cauter: „The Flight Forward of Rem Koolhaas“ in *GUST, The Urban Condition: Space, Community, and Self in the Contemporary Metropolis*, 010 Publishers Rotterdam 1999, s. 252 – 265.
- ⁹ Rem Koolhaas: „The Generic City“, in *S,M,L,XL* s. 1239 – 1264.
- ¹⁰ Lefavre, Liane: „Dirty Realism in European Architecture Today“, *Design Book Review* 17, (Winter 1989) s. 17-20.
- ¹¹ Frederik Tygstrup: „Byens kronotop“ upubliceret paper, København, 2003.
- ¹² Jf. Robert K. Yin: *Case Study Research – Design and Methods*, Third Edition, Sage Publication, London 2003
- ¹³ Op. Cit.
- ¹⁴ Kevin Lynch: *The Image of the City*, The MIT Pres, Cambridge, Mass, 1960.
- ¹⁵ Gordon Cullen: *Townscape*, London, 1967
- ¹⁶ Jf. Niels Brügger: *Virilio – Essays om dromologi*, Introite! Publishers, København, 2001, s. 70.